

הזמן מעבר

להזרים את העתיד אל עבר הנצח האנושי של כל אחד, הנקרא עבר.

למעשה, אין לנו בעולם הזה שום נגישות לעבר, ואף את העתיד איננו יודעים. נקודת המגע שלנו עם המציאות היא רק לחלקיק הווה החולף במהירות בלתי נתפסת, וכבר אמר על כך דוד המלך: "אדם... ימיו כצל עובר" (תהלים קמ"ד), ופירש ר' הונא בשם רב אחא: כהדין עופא דעבר וטוליה עבר עמיה [כמו עוף החולף וצלו חולף עמו]. שמואל אמר כצלן של דבורים שאין בו ממש.

החידוש הגדול המובא בספרות היהודית הקדומה, ולהבדיל, בספרות המדעית העדכנית – הוא שלמרבית הפלא יש מציאות שבה הזמן יכול לזרום בקצב שונה מהמוכר לנו. הוא יכול לזרום הרבה יותר מהר מחד גיסא, ומאידך גיסא – ייתכן שהוא יזרום הרבה יותר לאט. מצבים שכאלו שררו בעולמנו בעבר בתקופות שונות, והם אף ישובו לשרור בו בעתיד.

ראשית יש להבחין בכך שקיימים כמה סוגי תפיסות של זמן שאין לערב ביניהן. יש "זמן פיזיקלי" דהיינו "זמן שעות" שבו ניתן להבחין בשניות ובדקות החולפות להן; יש "זמן ביולוגי", דהיינו קצב השעון הפנימי של כל יצור ויצור. בשעון זה יש, כפי שנראה, שינויים בין יצורים שונים בנוגע לתפיסת הזמן; יש "זמן פסיכולוגי" המשקף את החוויה האישית של האדם, לפעמים "הזמן רץ" ולפעמים הוא כאילו "עומד מלכת"; ויש סוגי זמן נוספים שלא נעסוק בהם במאמר זה. בכל סוגי הזמן הללו ייתכנו שינויים מפליגים בקצב הזרימה.

עובדה מפתיעה זו, כפי שנראה, שופכת אור חדש על כמה מאורעות בתנ"ך, וכן על מספר סוגיות בתלמוד.

שמש בגבעון

בפרק י' שבספר יהושע מתואר כיבוש דרום הארץ. עד לשלב זה כבר שלטו ישראל על המחצית הדרומית של הירדן בין ים כנרת לים המלח, ובצד מערב הם כבר עשו את מחצית הדרך שבין הירדן ועד הים התיכון, הם כבר הגיעו עד גב ההר, וכאן הגבעונים הקרובים לקו הכיבוש הישראלי נכנעו וביקשו לכרות ברית עם יהושע וצבאו.

יושבי הארץ שפחדו מפני החלשת כוח עמיתם נגד ישראל, הכריזו מלחמה על הגבעונים, וכך קרבו ובאו אל

אחד הדברים שהכול חשים בו, אך לאיש אין מושג מהו, הוא הזמן. כפי שנראה, אין למחשבה האנושית אפשרות לחשוב מאומה ללא תפיסת הזמן. לא ננסה במאמר זה לעמוד על מהותו של הזמן, אולם נתבונן בכמה מאפיינים שלו בהקשרם לסוגיות ביהדות, ואף נעמוד על מספר תכונות מוזרות הקשורות לגמישותו של הזמן. עובדה השופכת אור על מספר נושאים שאותם נראה להלן.

עבר זמנו

בתורה נאמר שאסור לשחוט את הקרבן או להזות את דמו על המזבח, במחשבה לאכלו חוץ לזמנו. אם חשב מחשבה פסולה זו, הקרבן נחשב לפגול, וחייבים עליו כרת. חז"ל לומדים ע"י דרשה, שאפילו מחשבת אכילה חוץ למקומו פוסלת את הקרבן, אולם העוון אינו חמור כמחשבת חוץ לזמנו, ואין חייבים עליו כרת. המלבי"ם מבאר את מהות הדרשה המקשרת את הזמן ואת המקום והמחמירה במחשבת הזמן יותר מאשר במחשבת המקום, על ידי הרעיון הפילוסופי שמהות הזמן ומהות המקום קשורות זו בזו, ובלשונו של המלבי"ם: "כי המקום והזמן דומים בענייניהם, שהם המקיפים וגודרים בתוכם כל הנמצאים המוחשיים שכולם נמצאים בזמן ובמקום מיוחד בהכרח כנועד".

למרות זאת, מחשבת הזמן היא המחשבה הבסיסית ביותר הנמצאת בתודעת האדם. בלשון המלבי"ם: "ונעמוד על הטעם שאסרה תורה מחשבת הזמן והמקום, כי טרם נעלה שום דבר במחשבה כבר נדע שלא יצויר לחשבו בלתי שיהיה מקושר בזמן ובמקום... רק [ש]הזמן כולל יותר מן המקום, כי ציורים הנפשיים נוכל לחשבם מופשטים מן המקום ולא מן הזמן, וכל זה מבואר בחכמת מה שאחר הטבע, ובה בנין שלכן הקפידה תורה ביותר על מחשבת הזמן שהיא ראש המחשבה ותנאי כל מחשבה" (ויקרא פרק י' סימן קכ"ב).

מהירות הזמן

לכאורה, אין דבר יציב יותר מן הזמן. הוא זורם בקצב אחיד כל העת, אין שום אפשרות לעצור אותו או להאט אותו ולו לרגע קט. מחוג השניות מתקתק ללא הרף וממשיך

הבנת הזמן היא מעבר להגיון האנושי הפשוט. אולם זו עובדה מאתגרת. הזמן זורם במהירויות שונות, אין זמנו של האדם כזמנו של הפיל או היתוש. הבנו? לא בדיוק. אולם, זו האמת שעמד עליה עוד המהר"ל ואף המדע. כלומר, אינשטיין

הרב דוד קליינר

ארון הקודש בבית קודש
הקודשים לא תפס בכלל
מקום. הכיצד?

לזמן ולמקום

דבר מיוחד, ומפני שהם שתי מדרגות מתחלפות הנה הייתה השמש בשתי בחינות... ולא שהייתה נראית עומדת, אלא עמידה גמורה ליהושע ועמו באופק ההוא" (הקדמה שנייה לגבורות ה').

כיום, ביודענו מספר תופעות מרתקות על אודות גמישותו של הזמן, הן מן הבחינה הפיזיקלית והן מן הבחינה הרוחנית, ניתן אולי להסיר את הלוט מעל דברים אלו.

תורת היחסות

בתפיסתנו היום יומית, זרימת הזמן נמשכת בקצב קבוע ולא משתנה, ותנועה ממקום למקום דורשת פרק זמן מסוים וקבוע. אולם ממצאים שעלו ממחקרים שנערכו לפני יותר ממאה שנה, העלו מספר תמיהות בנוגע לקביעה זו, ובעקבותיהם פיתח המדען הנודע אלברט איינשטיין את תיאורית היחסות הפרטית, תיאוריה ששינתה לחלוטין את התפיסה המקובלת והפשוטה על אודות הזמן.

כדי לבאר זאת בקצרה, יש צורך בהמחשה מעולם המעשה. אם לדוגמה רכב נע במהירות של 60 קמ"ש, ומולו ינוע חפץ לעבר כיוון הנסיעה במהירות של 20 קמ"ש, מהירות הפגיעה של החפץ במכונית יהיה כ-80 קמ"ש. בדומה לכך, אם אדם מן הצד יצפה במכונית הנוסעת, וממנה יושלך קדימה חפץ, הצופה מבחוץ יבחין בכך שהחפץ נע במהירות המורכבת ממהירות השלכתו פלוס מהירות נסיעת הרכב ($60+20=80$).

כידוע, מהירות האור היא כ-300,000 קילומטר בשנייה בקירוב. דהיינו שקרן אור הנעה במרחב, במשך שנייה תעבור מרחק מדהים של שלוש מאות אלף קילומטר. נניח שבתוך חללית הנעה בחלל במהירות של 1,000 קמ"ש עומד אסטרונאוט ומדליק פנס. קרן האור היוצאת מן החללית קדימה אמורה לכאורה לנוע במהירות גדולה יותר מאשר מהירות האור הרגילה (300,000 קמ"ש בשניה + מהירות נסיעת החללית), אך בניסוי שערכו שני מדענים בסוף המאה ה-19 למיניינס (ניסוי מייכלסון ומורליי) הוכח שגם אם נווע אל עבר קרן האור וגם אם נתרחק ממנה, בשונה מכל דבר אחר בעולם, מהירות האור תהיה תמיד אותה מהירות ללא סטייה קלה.

תופעה מוזרה זו הטרידה את מנוחתם של גדולי המדענים שנים רבות, עד שבא איינשטיין, ובתובנה מדהימה

העיר גבעון מלכי ירושלים, חברון, ירמות, לכיש ועגלון. אנשי גבעון זעקו לעזרה: "וישלחו אנשי גבעון אל יהושע אל המחנה הגלגלה לאמור: אל תרף ירך מעבדיך, עלה אלינו מהרה והושע לנו ועזרנו, כי נקבצו אלינו כל מלכי האמורי..." (יהושע פרק י').

יהושע נחלץ לעזרת כורתי הברית, ועלה להילחם עם מלכי האמורי "הוא וכל עם המלחמה עמו וכל גיבורי החיל".

מתקפת יהושע הצליחה, ומלכי האמורי נסוגו לצד מערב, נסיגה שהפכה עד מהרה למנוסה מבוהלת. יהושע חשש שלא יצליח לנצל את הניצחון בקרב ולהשמיד את הצבא האמורי, וזאת עקב השעה שהחלה להתאחר, והשבת שקרבה ובאה, ומכיוון שלא הייתה זו מלחמת מצווה אלא עזרה לבני ברית, יהיה עליו להפסיק את המרדף לפני כניסת השבת.

והנה, כאן לפתע שלף יהושע נשק שאותו הכנענים לא העלו בדמיונם:

"אז ידבר יהושע לה'... ויאמר לעיני ישראל, שמש בגבעון דום, וירח בעמק אילון, וידם השמש וירח עמד, עד יקום גוי אויביו... ויעמוד השמש בחצי השמים, ולא אץ לבוא כיום תמים, ולא היה כיום ההוא... לשמוע ה' בקול איש כי ה' נלחם לישראל" (שם פרק י', פסוקים י"ב-י"ד).

פרשני התנ"ך ביארו את הנס הזה באופנים שונים. הקושי הגדול הוא שבידוע יש שני סוגי תנועות של כדור הארץ: הראשון הוא ההיקף היומי, והשני הוא ההיקף השנתי, ואם השמש (או כדור הארץ) נעצרת ליום תמים, משתבש כל חשבון ההיקף השנתי וחשבון המולדות.

הרמב"ם בספרו "מורה נבוכים" (חלק ב' פרק ל"ה) מבאר שאת הנס ראו רק הלוחמים בשדה הקרב, ולא כל העולם כולו, ובאמת מהלך השמש היה כהרגלו.

רבים התחבטו בביאור פירושו של הרמב"ם. כיצד ייתכן שעם ישראל הנלחם ראה שהשמש נעצרת, אולם בעולם כולו תופעה זו לא הורגשה?

אף המהר"ל מפראג מבאר את נס עמידת השמש על פי דרך זו: "יש לומר כי ליהושע ולישראל באופק ההוא הייתה עמידת השמש, ולכל העולם לא עמדה השמש... ואם יאמר איך ייתכן דבר זה בציוו כי תלך השמש ותעמוד בפעם אחת, שהם שני הפכים בנושא אחד...? [התשובה היא] כי אפשר ויכול להיות שתלך השמש מצד ענינה הנהוג, ותהיה לה עמידה מצד הנס, שיכול להיות לדבר אחד שני דברים הפכים מצד שתי בחינות, והטבע דבר מיוחד ושלא בטבע

המשל הידוע הוא
על שני תאומים
בני עשרים. האחד
נשאר בכדור
הארץ, והשני יוצא
לטיסה בחלל
במהירות הקרובה
למהירות האור.
האסטרונאוט יחוש
שהוא יצא למסע
של שלושה ימים,
ובשובו הוא יפגוש
את אחיו כשהוא
כבר בן שבעים!

אם טסה במהירות האור

קבע שעלינו לשנות את כל תפיסתנו המקובעת על אודות המרחב והזמן. לפי קביעתו של איינשטיין, לא המרחב ולא הזמן קבועים, הדבר היחיד הקבוע היא מהירות האור. היוצא מכך הוא שככל שנגוע במהירות רבה יותר, אזי יחלוף עלינו הזמן בצורה אטית יותר ביחס למי שישאר נייח. ולכן, גם כשנגוע במהירות אל עבר קרן אור, היא עדיין תנוע לעברנו במהירות הקבועה בדיוק, מכיוון שממד הזמן אצלנו יהיה אטי יותר. ככל שהמהירות תהיה קרובה יותר למהירות האור, הזמן ינוע באטיות רבה עוד יותר.

חובה לציין שהאדם הנע במהירויות אלו, לא יבחין בשינוי כל שהוא בזרימת הזמן אצלו, והיא תיראה לו רגילה לחלוטין, אולם אם הוא יתבונן על אלו שנשארו נייחים – הם יראו לו אצים רצים כאחוזי תזזית. בפרק זמן של שעה החולף עליו, יעברו עליהם מספר חודשים.

המשל הידוע הוא על שני תאומים בני עשרים. האחד נשאר בכדור הארץ, והשני יוצא לטיסה בחלל במהירות הקרובה למהירות האור. האסטרונאוט יחוש שהוא יצא למסע של שלושה ימים, ובשובו הוא יפגוש את אחיו כשהוא כבר בן שבעים!

אף שקשה לנו מאוד לתפוס את משמעות הדברים הללו, הם הוכחו בעשרות ניסויים שנעשו מאז ועד ימינו, ובהם אף הוכח שאין כל אפשרות לעבור את מהירות האור. הנקודה הקשורה לענייננו היא שיתכן ששני בני אדם יביטו באותו מאורע משתי זוויות שונות, ויראו שהמאורעות חולפים בקצב שונה לחלוטין. בעוד שהאחד יראה שחלפו יומיים, יראה השני בשעונו תזוזה של שתי דקות בלבד!

זמן רחני

לפני שנשוב ליהושע בן נון ולעמידת השמש, נראה את המקבילה המדעית של התגלית הנ"ל בספרות היהודית הקדומה.

המהר"ל מפראג נוגע פעמים רבות בנושא הזמן ומהותו. דומה שהוא הקדים בשנים רבות את מדעני זמננו בכל הנוגע להבנת תהליכים הקשורים לממד הזמן.

אם במושכל ראשון חשבנו שהזמן הוא דבר קבוע ואוניברסלי, בא המהר"ל ואומר: "דע כי הזמן יש לו ייחוס אל הגשם [-חומר], ודבר זה מבורר למי שעיין בחכמה, כוח ההמשך והחילוק אשר יש לזמן הוא דומה להמשך וחילוק הגשם, שכל גשם יש לו משך והוא נחלק. ועוד כי הזמן נתלה בגשם כי הזמן מתחדש מן התנועה, והתנועה היא לגשם [-חומר], והמעין יידע כי הזמן והתנועה והגשם משתתפים ומתחייבים בכל דבר" (גבורות ה' פרק מ').

מוסיף המהר"ל ומבאר שהזמן אינו אוניברסלי, הוא אינו זורם בקצב אחיד לגבי כל דבר. יש אפשרות שבאותו פרק זמן נתון יעבור הזמן בקצב שונה על שני דברים: "כי כל אשר הוא בעל גשם [-חומר] פעולותיו בעכבה, ואשר איננו בעל גשם כל כך הוא יותר ממהר, כי הדברים הנבדלים [רוחניים] אינם תחת הזמן כלל, וכל אשר הוא נבדל יותר ממהר לפעול" (חידושי אגדות כתובות קיב.).

על פי רעיון זה מבאר המהר"ל את תופעת קפיצת הדרך, שככל שהאדם רחני יותר פעולותיו נעשות מהירות יותר, עד שמשנה רבנו שהגיע כמעט עד חמישים שערי קדושה כשרצה לעלות להר נבו, הגיע ברגע אחד אל ראשו ש: "ההליכה כולה תהיה באותו הרגע ממש". (מהר"ל דברים ל"ד א').

ומה קורה עם אנרגיה טהורה שאיננה חומר, כמו האור לדוגמה? באיזה קצב עובר עליה הזמן?

המהר"ל מבאר זאת על פי דברי הגמרא, שמצווה מגנה ומצילה רק בזמן עשייתה, אולם תורה מגנה ומצילה אף שלא בזמנה: "אבל התורה שאינה נתלה בגוף והוא שכל נבדל, לכך תיקרא התורה – אור, כי האור הוא נבדל לגמרי,

אינו נתלה בגשם [-לא תלוי בחומר], וידוע שכל דבר שהוא בגוף הוא בזמן, וכל שאינו בגוף אינו תחת הזמן".

האור, ממש כמו התורה הוא אינו חומרי, והזמן אינו עובר עליו כלל. (צריך לדייק, לאמתו של דבר האור הוא חומרי לא פחות מהחומר, שהרי החומר עשוי מ"אור" (אנרגיה) ביחס הנקבע לפי הנוסחה המפורסמת $E=MC^2$. לפיכך ראוי לומר שהאור הוא הצורה המזווכת ביותר של החומר הקיים בבריאה הגשמית, ועל כן הוא המשל ההולם לתיאור מהות רוחנית המנותקת כליל מהחומר.)

תיאור דומה מאוד על אודות שינוי בממד הזמן אנו מוצאים בספרי החסידות, אבל לא בגלל סיבה פיזיקלית אלא בגלל סיבה רוחנית. הרחבה יתירה בנושא זה אנו מוצאים בדברי רבי נחמן מברסלב (ליקוטים ח"ב ס"א) המתאר את יחסיותו של הזמן לעומת המדרגה הרוחנית שבה נמצא האדם באותו הרגע.

בעת שמחשבתו של אדם פועלת באופן רגיל, הזמן זורם בצורה רגילה כפי שאנו חווים זאת מדי יום. אולם, ככל שפעולת השכל הולכת ודועכת, הזמן מתחיל להיראות כארוך יותר, עד שבעת "שנת חלום" שבה התודעה מושבתת כמעט כליל, אנו יכולים לחוות משך אירועים של כמה שנים תוך כמה שניות בלבד. וכן להפך, בעת שהרמה השכלית גוברת – הזמן הולך ומואץ, עד שלאחר המוות, שעה שהתודעה [-נשמה] יכולה לפרוץ את גבולות החומר, אז, בעיני שכלו העצום של האדם, יידמו כל שנותיו ככמה רגעים ספורים, וכחלום יעוף. הדבר דומה לתכנה מהירה מאוד המותקנת על גבי מחשב אטי – שאי אפשר להפיק ממנה את מלא התועלת. אולם, כשהיא לא תהיה כבולה למחשב זה ויינתנו לה משאבים בלתי מוגבלים היא תוכל להפיק את המרב.

וכבר נאמר (תהלים צ'): "כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול כי יעבור". מההיבט הרוחני, אפילו זמן ארוך מאוד נחשב כזמן קצר מאוד.

וכך כותב רבי נחמן: "זה העניין הוא באמת דבר נפלא ונעלם מאד, ואי אפשר להבין זאת בשכל אנושי... כי בחלום, שאז השכל נסתלק, ואין לו [אלא] רק כוח המדמה, אזי ברבע שעה יכולים לעבור כל השבעים שנה, כאשר נדמה בחלום, שעובר והולך כמה וכמה זמנים בשעה מועטת מאד, ואחר כך, כשמתעוררים מהשינה, אזי רואים שכל אלו הזמנים והשבעים שנה שעברו בחלום, הוא זמן מועט מאד באמת. וזה מחמת שאחר כך בהקיץ, אז חוזר השכל אליו, ואצל השכל כל אלו השבעים שנה שעברו בחלום הם רק רבע שעה אצלו.

רק שבעים שנה ממש – הם שבעים שנה גם אצל השכל שלנו.

"ובאמת בהשכל הגבוה למעלה משכלנו, גם מה שנחשב אצלנו לשבעים שנה ממש הוא גם כן רק רבע שעה או פחות, כי כמו שאנו רואין שיכולין לעבור שבעים שנה בחלום, ובאמת אנו יודעין אחר כך בשכל שלנו שהוא רק רבע שעה. כמו כן ממש מה שנחשב לפי שכלנו שבעים שנה ממש, הוא בשכל הגבוה למעלה יותר, רק רבע שעה, רק שאין אנו מבינים זאת.

"כי גם בחלום אם היה אחד בא אצלו בשעת החלום והיה אומר לו שכל זה שנדמה לו שעוברים ימים ושנים, שבאמת אינם כלום, והכול הוא רק רבע שעה – בוודאי לא היה מאמין לו כלל... כמו כן ממש, אף על פי שאצלנו לפי שכלנו נדמה שזהו זמן של שבעים שנה, בשכל הגדול יותר, הוא רק רבע שעה, וכן למעלה מעלה, שבשכל שהוא גבוה עוד יותר למעלה, גם אותו הזמן שבשכל הגבוה משכלנו – אינו נחשב שם בשכל הגבוה עוד יותר [אלא] רק לזמן מועט ופחות מאד.

"וכן למעלה מעלה, עד אשר יש שכל גבוה כל כך ששם כל הזמן כולו אינו נחשב כלל...[וכל הזמן אין ואפס לגמרי]..."

החדף: חי את חייו בקצב מהיר פי שלושים מן הפיל

אחד הפרקים עוסק בתפיסת הזמן אצל בעלי החיים. בפרק זה סובאים סחקרים שנעשו על בעלי חיים שונים ובהם הוכח שהם חווים את הזמן אחרת מאתנו. יצורים קטנים, למשל, מרגישים את זרימת הזמן בקצב אטי להפליא, ולדוגמה – אדם ההולך בקרבתם בהליכה מהירה נראה להם כהולך באטיות רבה, כמש כמו סרט המוקרן בהילוך אטי (Slow Motion).

שמד הזמן יכול להיות שונה אצל שני צופים, הן מן הבחינה הפיזית והן מן הבחינה הרוחנית, ניתן לבאר את הנס באופן פשוט: הנס הגדול של יהושע היה שהוא פשוט האט את קצב הזמן בצורה רוחנית. משך הזמן אצל הלוחמים התמשך, ובאותו פרק זמן שבו השמש עמדה מעל ראשם נמתח הזמן לגביהם ביממה שלמה.

גם הרב דסלר זצ"ל (מכתב מאליהו ח"א עמ' 308) מבאר באופן דומה את הנס הזה והדומים לו:

"ומצינו בעניין 'שמש בגבעון דום' שאמרו ז"ל שהיו הרבה שעות, ועוד אמרו חז"ל שמהרה חמה לשקוע כשהגיע יעקב אבינו ע"ה להר המוריה, וכן שעמדה חמה לנקדימון בן גוריון, ועוד כאלה; אמנם בחשבון השנים והמולדות לא באו השנויים האלה בחשבון כלל. הרי פשוט משום דבעולם הגשמי לפי הצורך יש חושים סותרים, זה רואה זה לא, זה מרגיש במישוש זה לא, וכך הוא ברוב הניסים... מכאן ראינו ברורה שגדר החוש אליבא דדינא איננו מציאותי אלא יחסי".

על פי תורת היחסות, ראינו ששני בני אדם הנעים במהירות שונה זה מזה ומביטים אל אותו מקום יכולים לראות את קצב האירועים שונה. לאחד נראה שעוברים יומיים בעוד לשני נראה שעברו רק דקות. ואם כן, ניתן לתלות את הנס בשינוי ממד הזמן, אמנם באופן נסי, אך לא בעצירה ממשית של סיבוב השמש או הארץ, שזהו נס החורג לגמרי מגדרו של עולם.

ואכן, אם נשוב לדברי המהר"ל נראה שאלו הם דבריו בדיוק: "ולא שהייתה נראית עומדת, אלא עמידה גמורה ליהושע ועמו באופן ההוא".

אולם, ייתכן לומר שתופעה זו השפיעה אף על כל העולם (כפי ביאור רוב המפרשים). ואם כן, את אותו היום חוותה האנושות כולה כאורך של שני ימים, או שלכל הפחות זרימת הזמן הייתה אטית יותר. (מתוך דברי הפסוק "ולא אץ לבוא כיום תמים" יש מפרשים המסיקים שלא הייתה עצירה מוחלטת אלא האטה של המהלך).

רעיון דומה של תפיסה סובייקטיבית של הזמן, אנו מוצאים בתלמוד במסכת חולין (דף צא:): "אמר רבי עקיבא, שאלתי את רבן גמליאל ואת רבי יהושע... כתוב 'ויוצא לו השמש' (לעקב – כשנאבק עם המלאך), וכי שמש לו לבד זרחה, והלא לכל העולם זרחה? ואמר רבי יצחק, שמש הבאה בעבורו – זרחה בעבורו". והביאור הוא, שכשהגיע יעקב להר הבית בדרכו לחרון היה עדיין יום, ורצה הקב"ה שישן במקום זה (ויחלום על הסולם), לכן גם שתשקע השמש שלא בעונתה – שעתיים מוקדם יותר ("כי בא השמש" מפרשים חז"ל ש'ה' כיבה את השמש), אך בשקיעתה זו של השמש חש רק יעקב בלבד, בעוד שלכל העולם התנהלה השמש כהרגלה. ולכן בשעה שנאבק יעקב עם המלאך במשך הלילה, הקדים לו ה' את אור הבוקר בשעתיים, ושוב – רק יעקב חש בכך.

זמן ביולוגי

את החלק הזה אפתח מהזווית האישית דווקא. ראשית, מכיוון שזהו אחד הדברים המפתיעים ביותר שבהם נתקלתי במחקר על אודות הזמן, אך בעיקר עקב כך שהוא היה הדבר הראשון שגירה את סקרנותי בכל הנוגע לנושא מהות הזמן.

זה היה בהיותי חובש ספסלי ישיבה לצעירים בירושלים. יום אחד, באמצע שיעור בגמרא, עצר מגיד השיעור את שטף דבריו ואמר לנו דברי אגדה שונים. בדבריו אמר לנו שאיננו מבינים היטב את משמעותו של הזמן, ולשם כך הביא

(המשך בעמוד 27)

מרתק לראות את דבריו בהמשך אותו קטע העוסקים בהשתנות המרחב בדומה להשתנות הזמן: "וכמו כן למעלה, כל מה שהכוז גדול יותר, המקום נקטן אצלו יותר, וכן למעלה מעלה, עד שהמקום נתבטל לגמרי, רק שבשכלנו אי אפשר להבין כל זה..."

מעבר למקום ולזמן

המקום הרוחני ביותר ביקום היה ללא כל ספק בית המקדש. במקום שבו היה ריכוז כה גבוה של רוחניות וקדושה, לא היו למרחב ולזמן תכונותיהם הרגילות. ואכן, מיליוני האנשים שהיו עולים לרגל מדי שנה לבית המקדש חוו את משמעותו האמתית של שינוי המרחב והזמן בבואם אל תוך המקום הקדוש הזה.

הנס המפורסם ביותר לעיני כל, היה היכולת של בית המקדש להכיל את הקהל העצום שהיה עולה לרגל מדי חג. מאות אלפי אנשים היו צריכים להיכנס אל בין כתליו, ובאורח פלא היה מקום לכולם. הרגע הגדול מכולם אירע ביום הכיפורים כשהיה נאמר השם הקדוש מפורש מפי הכהן הגדול, אז היו כולם משתחוים ברווח, עד שלכל אחד היו ארבע אמות פנויות מכל צד כדי שיוכל להתוודות ללא חשש שמא ישמע חברו. וכך מתואר מעמד זה במסכת יומא: "אמר רב יהודה, בשעה שישאל עולים לרגל, עומדים צופים ומשתחוים ורוחים". ופירש רש"י: "צופים – לשון צף, מרוב העם היו נדחקים איש באחיו ואין לו מקום לנטות על צדו לכאן ולכאן, וזקוף כקורה, אף רגליו נוטלים מעל הארץ, ומשתחוים ורוחים – וכשמשתחוים ונופלים נעשה להם נס והמקום מרחיב, עד שיש ביניהם ד' אמות, שלא ישמע איש וידוי חברו שלא יכלם".

תופעה נוספת של שינוי במרחב הייתה בתוך הליכה של בית המקדש, הלא הוא קודש הקודשים, שבו היה ארון הברית ובתוכו היו מונחים הלוחות שנכתבו ב"אצבע אלוקים" – אנרגיה רוחנית טהורה שידרה לעולם החומר. ריכוז כה גדול של קדושה, גרם מטבע הדברים לכך שלארון הברית היו תכונות בלתי חומריות, דהיינו מעבר למקום ולזמן. ארון זה כלל לא תפס מקום בבית קודש הקודשים (מסכת ב"ב דף צט.), ואף שקודש הקודשים היה באורך של 20 אמה, מכל מקום היה ניתן למדוד מדופנות הארון (שעמד במרכז) עשר אמות לכל כיוון! נס זה, יש לציין, התמיד במשך מאות שנות קיומו של בית ראשון.

גם בממד הזמן החלו שינויים מפליגים. אחת התופעות המופלאות הייתה שלא הסריח בשר הקדוש מעולם, וכל האיברים שהתעבבו מלהקריבים בערב, היו מעלים אותם על ראש המזבח ועומדים שם כמה ימים עד שיתפנו להקטירם. על ראש המזבח הזמן עמד מלכת, לא חל שום שינוי בבשר, והוא נשאר בטריטוריה אף בימים החמים. תופעה דומה הייתה עם לחם הפנים: מדי שבת היו מניחים שנים עשר לחמים טריים על השולחן שעמד בהיכל, והלחמים היו נשארים טריים, מהבילים ומעלים אדים חמים עד שבת הבאה, ואז היו הכוהנים נוטלים ואוכלים מהם, ועל אף שלכל אחד הגיע חלק קטן בגודל של פול, בכל אופן היה משיבוע כמו סעודה דשנה.

בתלמוד מסופר (מסכת יומא דף כא.) שברגלים היו מראים לכל מאות אלפי עולי הרגל נס זה, ואומרים להם: "ראו חיבתכם לפני המקום, שסילוקו (של השולחן) כסידורו".

עתה ניתן לשוב לנס הגדול שנעשה על ידי יהושע בן נון במלחמתו בעמי הארץ הכנענים. ראינו בדברי הרמב"ם והמהר"ל, שפירשו שהנס היה רק באזור הקרבות בלבד. אולם, כל העולם כולו ראה את השמש ממשיכה לנוע כרגיל. זאת, בהתאם לדרכם (של הרמב"ם והמהר"ל), בכל מקום למעט עד כמה שיותר בצורך בנס. עתה, לאחר שאנו יודעים